

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ Γ' ΤΑΞΗΣ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ

ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΔΕΥΤΕΡΑ 2 ΙΟΥΝΙΟΥ 2014

A. Μετάφραση:

Επομένως, ούτε εκ φύσεως αλλά ούτε και αντίθετα προς τη φύση μας υπάρχουν μέσα μας οι αρετές, αλλά έχουμε από τη φύση την ιδιότητα να τις δεχτούμε και να τελειοποιούμαστε με τον εθισμό.

Ακόμα, όσες ιδιότητες έχουμε από τη φύση, πρώτα αποκτούμε τις δυνατότητες αυτών και ύστερα προχωρούμε στις αντίστοιχες ενέργειες (πράγμα που φαίνεται στις αισθήσεις μας· γιατί δεν αποκτήσαμε τις αισθήσεις (της όρασης και της ακοής) έχοντας δει πολλές φορές ή έχοντας ακούσει πολλές φορές, αλλά αντίθετα τις χρησιμοποιήσαμε έχοντάς τες και δεν τις αποκτήσαμε έχοντας κάνει και ξανακάνει χρήση τους)· τις (ηθικές) αρετές όμως αποκτούμε, αφού πρώτα τις εφαρμόσουμε στην πράξη, όπως ακριβώς συμβαίνει και στις άλλες τέχνες· γιατί όσα πρέπει να κάνουμε αφού τα μάθουμε, αυτά τα μαθαίνουμε κάνοντάς τα· για παράδειγμα, οικοδόμοι γίνονται με το να κτίζουν σπίτια και κιθαριστές με το να παίζουν κιθάρα· με τον ίδιο τρόπο λοιπόν γινόμαστε και δίκαιοι κάνοντας δίκαιες πράξεις, σώφρονες κάνοντας σώφρονες πράξεις, ανδρείοι κάνοντας ανδρείες πράξεις.

B1.

Ο Αριστοτέλης διακρίνει τις αρετές σε δύο κατηγορίες:

α. Τις διανοητικές αρετές, οι οποίες σχετίζονται με το «λόγον έχον» μέρος της ψυχής και πιο συγκεκριμένα με το «κυρίως λόγον έχον» μέρος της. Πρόκειται για τη φρόνηση, τη σύνεση, τη σοφία κ.λπ.

β. Τις ηθικές αρετές, οι οποίες σχετίζονται επίσης με το «λόγον έχον» μέρος της ψυχής, αλλά με το δεύτερο μέρος της το «ώσπερ του πατρός». Πρόκειται για τη δικαιοσύνη, την ανδρεία, τη γενναιοδωρία κ.λπ.

Οι διανοητικές αρετές είναι οι αρετές που σχετίζονται με το «κυρίως έλλογον» μέρος της ψυχής και σε αυτές ανήκουν η σοφία, η σύνεση και η φρόνηση, ενώ οι ηθικές αρετές είναι αυτές που σχετίζονται με το «έλλογον» μέρος της ψυχής, το «ώσπερ του πατρός» και σε αυτές ανήκουν η ανδρεία, η δικαιοσύνη, η γενναιότητα κ.λπ.

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι οι αρετές – και των δύο ειδών – σχετίζονται με το λογικό μέρος της ψυχής. Αντιθέτως, το «άλογον» μέρος, που σχετίζεται με την τροφή, την ανάπτυξη του οργανισμού, τα κατώτερα πάθη και τις ορμές του ανθρώπου δεν έχει καμία απολύτως σχέση με τις αρετές.

Ο Αριστοτέλης, αφού διαιρεί τις αρετές, αναφέρεται αρχικά στις διανοητικές, λέγοντας ότι τόσο η διαμόρφωσή τους, όσο και η καλλιέργεια, η ανάπτυξή τους, επιτυγχάνεται κυρίως με τη διδασκαλία. Με τον τρόπο αυτό, ο Αριστοτέλης αποκλείει την παλιά αριστοκρατική αντίληψη, σύμφωνα με την οποία η αρετή υπάρχει εκ φύσεως στους αρίστους και διατυπώνει την άποψη ότι οι διανοητικές αρετές (σοφία, σύνεση κ.λπ.) αποκτιούνται από τους ανθρώπους μέσω της διδακτικής διαδικασίας. Επομένως, για την απόκτηση των διανοητικών αρετών είναι σαφές ότι σημαντικό ρόλο διαδραματίζει ο

διδάσκαλος. Αυτός, με την ικανότητά του, το ζήλο, τη μεταδοτικότητα του, θα γίνει ο βασικός παράγοντας που θα εμφυσήσει και στη συνέχεια θα αυξήσει τις διανοητικές αρετές του νέου ανθρώπου. Ωστόσο, πρέπει να προσέξουμε τη λέξη «το πλείον», η οποία φανερώνει ότι μπορεί η διδασκαλία να παίζει τον καθοριστικό ρόλο, όμως υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που σε κάποιο βαθμό συμβάλλουν στην καλλιέργεια της διανοητικής αρετής. Μπορούμε να εικάσουμε ως τέτοιους τη δεκτικότητα του μαθητή, την ικανότητά του, τη συνέπειά του ως προς την παρακολούθηση της διδασκαλίας. Άλλωστε και στην εποχή μας συχνά διατυπώνουμε απόψεις περί μαθητών «ανεπίδεκτων μαθήσεως», παρότι τις προσπάθειες των διδασκάλων τους.

Ο Αριστοτέλης ολοκληρώνοντας τη θέση του σχετικά με τις διανοητικές αρετές, αναφέρει ότι η απόκτησή τους απαιτεί χρόνο και μια εμπειρική διαδικασία. Πρόκειται για λογικές ανάγκες, εφόσον ο τρόπος απόκτησής τους είναι η διδασκαλία. Για να καλλιεργηθεί η διάνοια, η σοφία και η σύνεση, πρέπει να ακολουθηθεί μια μακροχρόνια διδακτική διαδικασία. Αυτή θα εξοπλίζει διαρκώς το μαθητευόμενο με εμπειρίες, με γνώσεις και με τον τρόπο αυτό θα συμβάλλει στην ανάπτυξη των πνευματικών δυνάμεων του ανθρώπου, δηλαδή στην αύξηση των διανοητικών αρετών.

Σε αντίθεση με τις διανοητικές αρετές, οι οποίες καλλιεργούνται με τη διδασκαλία, οι ηθικές αρετές γίνονται κτήμα του ανθρώπου με τη συνήθεια. Όσο δηλαδή ένας άνθρωπος συνηθίζει να ενεργεί με κάποιον τρόπο, τόσο περισσότερο αποκτά στο χαρακτήρα του την ιδιότητα αυτής της πράξης του. Δηλαδή, με το να συνηθίζει να εθίζεται στο χαρακτήρα του την ιδιότητα αυτής της πράξης του. Δηλαδή, με το να συνηθίζει να εθίζεται ένας άνθρωπος σε δίκαιες, γενναίες κ.λπ. πράξεις, γίνεται δίκαιος, γενναίος κ.λπ. (στη δεύτερη ενότητα θα το εξηγήσει αναλυτικά ο Αριστοτέλης). Γίνεται, λοιπόν, κατανοητό ότι στις ηθικές αρετές – σε αντίθεση με τις διανοητικές, όπου ο διδάσκαλος έχει τον πρωταγωνιστικό ρόλο – αυτός που έχει την κύρια ευθύνη για την απόκτηση και την καλλιέργειά τους είναι ο άνθρωπος που προσπαθεί να τις αποκτήσει. Με την προσπάθειά του να εθιστεί στις ανάλογες ενέργειες, με το ζήλο και τη βούληση να γίνει ένα ηθικό και ενάρετο ον, καταφέρνει, μετά από συνειδητή επανάληψη και συνειδητή απόκτηση της συνήθειας να αποκτήσει πλέον την ηθική αρετή.

Η ίδια άποψη διατυπώνεται και από τον Πλάτωνα, ο οποίος λέει «το παν ήθος διά έθος», δηλαδή ότι ο χαρακτήρας του ανθρώπου διαμορφώνεται από τη συνήθεια. Μάλιστα, ο Πλάτωνας λέει ότι ο άνθρωπος μπορεί να αποκτήσει κάποια ψυχικά χαρακτηριστικά ήθη από τα πρώτα στάδια της ανάπτυξής του.

Ο Αριστοτέλης, για ν' αποδείξει ότι η ηθική αρετή γίνεται κτήμα του ανθρώπου μέσω της συνήθειας, αναφέρεται στην ετυμολογική συγγένεια μεταξύ των λέξεων ήθος και έθος. Θεωρείται ότι η λέξη ήθος προέρχεται από τη λέξη έθος. Ωστόσο, ο Αριστοτέλης πίστευε ότι μεταξύ των λέξεων που υπάρχει ετυμολογική συγγένεια, υπάρχει επίσης και συγγένεια σημασιολογική. Αν, λοιπόν, η λέξη ήθος προέρχεται από τη λέξη έθος, αυτό έγινε, γιατί υπάρχει σημασιολογική σχέση μεταξύ τους, υπάρχει σχέση αιτίου – αποτελέσματος. Δηλαδή του ήθος, λέξη με την οποία εννοούμε το χαρακτήρα, το ποιον του ανθρώπου, έχει διαμορφωθεί εξαιτίας της συνήθειας του ανθρώπου, της επανάληψης δηλαδή κάποιων συμπεριφορών, οι οποίες έγιναν πια αναπόσπαστο στοιχείο του χαρακτήρα του. Άλλωστε και εμείς στην εποχή μας χρησιμοποιούμε τη φράση «η

συνήθεια είναι η δεύτερη φύση του ανθρώπου», που σημαίνει ότι οι συνήθειες που αποκτούμε διαμορφώνουν το χαρακτήρα μας.

B2.

Ο Αριστοτέλης περιγράφει τι συμβαίνει σε όσα υπάρχουν εκ φύσεως, ώστε στη συνέχεια να αποδειχθεί ότι οι ηθικές αρετές, αφού δεν εμπίπτουν σε αυτόν τον κανόνα, δεν ανήκουν σε όσα υπάρχουν εκ φύσεως.

Λέει, λοιπόν, ότι όσα υπάρχουν εκ φύσεως ακολουθούν την εξής πορεία: πρώτα υπάρχουν οι δυνατότητες για να πραγματοποιηθούν οι ανάλογες ενέργειες και στη συνέχεια γίνονται οι αντίστοιχες αυτές ενέργειες. Ο άνθρωπος, δηλαδή, είναι προικισμένος εκ φύσεως με κάποια δυνατότητα και ακολούθως προβαίνει στην πραγματοποίηση αυτής της δυνατότητας. Δεν ακολουθείται η αντίθετη πορεία, δηλαδή πρώτα να κάνει κάποιες ενέργειες και μετά να αποκτά τη δυνατότητα για την ενέργεια αυτή.

Στο σημείο αυτό πρέπει να γίνουν δύο ακόμη παρατηρήσεις:

1. Πρέπει να γνωρίζουμε ότι είναι θεμελιώδεις όροι στην αριστοτελική φιλοσοφία η δύναμις και η ενέργεια, όροι οι οποίοι, μάλιστα, δίνονται υπό μορφή αντιθετικού ζεύγους. Με τον όρο δύναμις εννοείται η δυνατότητα που έχει ένα πράγμα ή ένα ον να γίνει ή να κάνει κάτι. Ενέργεια, από την άλλη πλευρά, είναι η πραγμάτωση αυτής της δυνατότητας. Ένα αντικείμενο, λοιπόν, ξεκινά από την κατάσταση του δυνάμει όντος, για να καταλήξει στην κατάσταση του ενεργεία όντος, μέσα από μία διαδικασία εξέλιξης. Ο Αριστοτέλης θεωρούσε ότι το κάθε αντικείμενο είναι το αποτέλεσμα τεσσάρων παραγόντων, τεσσάρων αιτιών, όπως τις έλεγε: α. ύλη, β. ενέργεια, γ. μορφή, δ. σκοπός. Θεωρούσε, λοιπόν, ότι αρχικά υπήρχε η ύλη (άμορφη μάζα), ακολούθησε κάποια ενέργεια (επεξεργασία) της ύλης, η οποία έπαιρνε κάποια μορφή. Για να γίνουν, φυσικά, αυτά, έπρεπε να υπάρχει ένας σκοπός, να αποσκοπεί, δηλαδή κάποιος να δώσει τη συγκεκριμένη μορφή στην ύλη. Αυτή η πορεία αποτελεί για τον Αριστοτέλη τη μετάβαση από την κατάσταση της δυνατότητας, της προοπτικής, του δυνάμει στην κατάσταση της πραγματοποίησης, του ενεργεία. Ο φιλόσοφος θεωρούσε ότι η δεύτερη έχει μεγαλύτερη σημασία και αυτό είναι λογικό, καθώς η δύναμις είναι απλώς μία υφιστάμενη δυνατότητα, ένα ενδεχόμενο, μία προοπτική, ενώ η ενέργεια είναι η υλοποίηση της δυνατότητας, είναι η ολοκλήρωση, η τελείωση αυτής της πορείας.

2. Ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί τα δύο χρονικά επιρρήματα πρότερον και ύστερον. Με το πρότερον σχετίζει τις δυνάμεις, ενώ με το ύστερον τις ενέργειες. Αυτός ο συσχετισμός δεν έχει αξιολογική ιεράρχηση, αλλά φανερώνει μόνο χρονική ακολουθία. Οι δυνατότητες, δηλαδή, υπάρχουν χρονικά προγενέστερα και στη συνέχεια εκτελούνται οι ενέργειες. Υπενθυμίζουμε ότι αυτή η χρονική ακολουθία αναφέρεται σε όσα υπάρχουν εκ φύσεως (για παράδειγμα στις αισθήσεις, για τις οποίες θα κάνει λόγο στη συνέχεια) και όχι στις ηθικές αρετές, για τις οποίες θα γίνει λόγος στη συνέχεια και που, όπως θα δούμε συμβαίνει το αντίθετο.

Ο Αριστοτέλης, ακολουθώντας τη συνήθη τακτική του, θα αναφέρει παραδείγματα, για να καταστήσει σαφές το πώς εννοεί τη χρονική προτεραιότητα των δυνάμεων από τις ενέργειες. Αναφέρει, λοιπόν, ότι αυτό γίνεται κατά τρόπο ανάλογο με

τις αισθήσεις. Οι άνθρωποι είναι εκ των προτέρων προικισμένοι με τη δυνατότητα να βλέπουν και να ακούνε και ακολούθως προβαίνουν στην ενέργεια της όρασης και της ακοής. Φυσικά, η ακοή και η όραση ανήκουν στα εκ φύσεως. Έτσι, ο Αριστοτέλης – με τα παραδείγματα αυτά – στηρίζει την άποψη ότι τα εκ φύσεως υπάρχουν στον άνθρωπο ως δυνατότητες, οι οποίες μετουσιώνονται μετά σε πράξη. Μάλιστα, για να γίνει απολύτως κατανοητή η σκέψη του, ο Αριστοτέλης αναφέρει και την αντίθετη πορεία, ώστε να φανεί πόσο μακριά από την πραγματικότητα βρίσκεται: λέει, δηλαδή, ότι η ακοή και η όραση δεν αποκτήθηκαν από τον άνθρωπο, επειδή προηγουμένως προέβη πολλές φορές στην αντίστοιχη ενέργεια, στο να ακούει ή να βλέπει. Πρώτα διαθέτουμε την δύναμη (δυνατότητα) και μετά προβαίνουμε στην ενέργεια. Αυτή η χρονική σειρά – υπενθυμίζουμε – ακολουθείται σε όσα υπάρχουν εκ φύσεως.

Αφού ο Αριστοτέλης ανέφερε τον τρόπο εκδήλωσης των εκ φύσεως ιδιοτήτων ή δυνατοτήτων του ανθρώπου, τώρα μεταβαίνει στην εξέταση του τρόπου απόκτησης των ηθικών αρετών, για να μας πει ότι είναι τελείως διαφορετικός. Δηλαδή, ο άνθρωπος δε διαθέτει εκ των προτέρων στη φύση του την ηθική, ώστε μετά να προβεί στην αντίστοιχη ηθική ενέργεια, αλλά πρώτα εκτελεί τις ηθικές πράξεις και με τον τρόπο αυτό αποκτά τελικά την ηθική. Τον τρόπο με τον οποίο ακολουθείται η διαδικασία αυτή, θα τον αναφέρει αμέσως παρακάτω, καταφεύγοντας πάλι σε χρήση παραδειγμάτων.

Στο σημείο αυτό έρχεται ο Αριστοτέλης να επεξηγήσει την άποψη που διατύπωσε προηγουμένως, ότι δηλαδή, όπως οι τέχνες, έτσι και οι ηθικές αρετές γίνονται κτήμα του ανθρώπου, αφού προηγουμένως εξασκηθεί με την επανάληψη πολλές φορές στην αντίστοιχη τέχνη ή ηθική πράξη.

Η επεξήγηση της θέσης αυτής θα γίνει πάλι με τη χρήση παραδειγμάτων. Αναφέρεται πρώτα το παράδειγμα της οικοδομικής τέχνης· την τέχνη αυτή δεν την κατέχει κανείς εκ φύσεως, ώστε στη συνέχεια να προχωρά στην εφαρμογή της, δηλαδή το χτίσιμο σπιτιών. Αντιθέτως, ακολουθείται αντίστροφη πορεία: με το να προβαίνει κανείς πολλές φορές στην ενέργεια της οικοδόμησης, με το να χτίζει πολλές φορές, φτάνει στο σημείο να αποκτήσει τη γνώση της οικοδομικής τέχνης.

Ακολουθεί και δεύτερο παράδειγμα, αυτό με την κιθαριστική τέχνη. Κανείς δεν την κατέχει χωρίς κάποια προηγούμενη διαδικασία μάθησης, ώστε να μπορεί να παίζει κιθάρα. Αντιθέτως, πρώτα παίζει κιθάρα ο άνθρωπος και, μάλιστα, πολλές φορές, και στη συνέχεια – μετά από συνεχείς επαναλήψεις – γίνεται κάτοχος της κιθαριστικής τέχνης.

Με τα παραδείγματα αυτά, ο Αριστοτέλης, εκτός από το ότι διασαφηνίζει το πώς αντιλαμβάνεται τη χρονική σχέση που υπάρχει μεταξύ δυνάμεως και ενέργειας, πετυχαίνει και κάτι άλλο: υπογραμμίζει τη σημασία που έχει η έμπρακτη εφαρμογή των θεωρητικών γνώσεων για την ουσιαστική απόκτηση μιας αρετής ή μιας τέχνης. Η οικοδομική τέχνη ή η τέχνη της κιθάρας δεν μπορεί να αποκτηθεί παρά μόνο με τη συνεχή, πρακτική εξάσκηση στους τομείς αυτούς. Αυτές οι θέσεις του Αριστοτέλη αποδεικνύουν την πίστη του ότι καμία τέχνη δεν υπάρχει έμφυτη στον άνθρωπο, αλλά όλες είναι αποτέλεσμα εξάσκησης και συνεχούς προσπάθειας.

Την ίδια άποψη, ότι δηλαδή η τέχνη κατακτάται με την εξάσκηση, τη συναντούμε και στον Πλάτωνα, ο οποίος λέει ότι και το παιδικό παιχνίδι είναι μια μορφή εξάσκησης για την τέχνη που το παιδί προορίζεται να ασκήσει στο μέλλον.

B3. Η ψυχή του ανθρώπου, είπε ο Αριστοτέλης, αποτελείται κατ' αρχήν από δύο μέρη, από το λόγον έχον μέρος και από το άλογον (με δική μας διατύπωση: ο άνθρωπος ως ζωντανός οργανισμός λειτουργεί με δύο τρόπους: α) με βάση τη λογική του, β) με τρόπους που δεν έχουν καμιά απολύτως σχέση με το λογικό του). Η αρχική όμως αυτή διμερής «διαίρεση» κατέληξε σε μια τριμερή «διαίρεση», αφού ο Αριστοτέλης διέκρινε τελικά α) ένα καθαρά άλογον μέρος της ψυχής, β) ένα καθαρά λόγον έχον μέρος της, και γ) 'ένα μέρος που μετέχει και του αλόγου και του λόγον έχοντος μέρους της ψυχής. Το πρώτο, είπε έχει σχέση με τη διατροφή και την αύξηση του ανθρώπινου οργανισμού και άρα δεν έχει καμιά απολύτως σχέση με την αρετή· το τρίτο (ο ίδιος το ονόμασε επιθυμητικό) έχει σχέση με τις αρετές που περιγράφουν τον χαρακτήρα του ανθρώπου (ηθικές αρετές), ενώ το δεύτερο, που αφορά απόλυτα και καθαρά το λογικό μας, έχει σχέση με τις διανοητικές μας αρετές (με τη σοφία λ.χ. ή τη φρόνηση). Έτσι ο Αριστοτέλης κατέληξε να διακρίνει τις ανθρώπινες αρετές σε ηθικές και διανοητικές.

B4.

ούσης : περιουσία / πεμπουσία, ουσιαστικός / οντολογικός
έσχηκε : ευεξία/ εχεμύθεια , καχεκτικός / σχηματικός
πεφυκότων : φυτό / φύση, φυσικός / αυτοφυής
χρησάμενοι : κατάχρηση / χρέος, εύχρηστος / χρησιμοθηρικός
μανθάνομεν : πολυμάθεια / αμάθεια, ημιμαθής/ νομομαθής

Γ1.ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΔΙΔΑΚΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Νομίζω δηλαδή ότι εσείς δεν αγνοείτε ότι ως τώρα έχουν γίνει πολλά τέτοιου είδους γεγονότα, τα οποία στην αρχή αφενός όλοι γενικά τα θεώρησαν ότι είναι συμφορές και συμπονούσαν αυτούς που τα έπαθαν, ύστερα όμως κατάλαβαν ότι αυτά τα ίδια είχαν γίνει αιτία των πιο σπουδαίων αγαθών. Και γιατί πρέπει να πάμε μακριά; Αλλά και τώρα οι πρώτες βέβαια πόλεις και εννοώ της Αθήνας και της Θήβας θα μπορούσαμε να διαπιστώσουμε ότι έφτασαν σε μεγάλη ακμή όχι με την ειρήνη αλλά με τα ατυχήματα που δοκίμασαν με τον πόλεμο και ανέλαβαν πάλι την εξουσία τους και από αυτές ότι η πρώτη απέκτησε την ηγεμονία της Ελλάδας και η δεύτερη ότι έχει γίνει τόσο μεγάλη στις μέρες μας όσο ποτέ μέχρι τώρα δεν το περίμενε κανείς ότι θα γίνει. Διότι οι καλές φήμες και η δόξα έχουν την τάση να προέρχονται όχι με την ησυχία αλλά με τους αγώνες.

Γ2. ἔ, πορρωτάτω, εὖ, ὑμῶν αὐτῶν, ἡγεμόσι(ν) , ᾧετο , ὑπειλήφθαι , τοῖς πεισομένοις, γνοίη, κατάστηθι

Γ3α.

ὕμᾱς : υποκείμενο του ειδικού απαρεμφάτου οὐκ ἄγνοεῖν
συμφοράς : κατηγορούμενο στο «ας» μέσω του συνδετικού «εἶναι»
τοῖς παθοῦσι: επιθετική μετοχή με υποκείμενο το άρθρο της και αντικείμενο του ρήματος

«συνηχθέσθησαν»

τι : αιτιατική της αιτίας στο «λέγειν»

λαβούσας : κατηγορηματική μετοχή εξαρτώμενη από το «οὐκ ἂν εὕροιμεν»

ἡγεμόνα : κατηγορούμενο στον όρο "τήν μέν" μέσω του καταστάσαν

Γ3β.

Ὁ ῥήτωρ εἶπεν ὅτι αἱ γὰρ ἐπιφάνειαι...φιλοῖεν. (Εἰδική με ευκτική του πλαγίου λόγου)

Ὁ ῥήτωρ εἶπεν τας γὰρ ἐπιφανείας καί λαμπρότητας...φιλεῖν. (Εἰδικό απαρέμφατο)